

Izabela Kończak
Uniwersytet Łódzki
ORCID 0000-0001-9309-7697

Były rosyjski dyplomata – Vladimir Minorsky (1877–1966) – i jego życie naukowe na emigracji. Z listów Minorsky’ego do profesora Tadeusza Kowalskiego (1889–1948)

A Former Russian Diplomat Vladimir Minorsky (1877–1966) and His Scholarly Life in Exile: From Minorsky’s Letters to Professor Tadeusz Kowalski (1889–1948)

The Polish orientalist Professor Tadeusz Kowalski (1889–1948) corresponded with scholars from nearly all parts of the world, including Russian scholars living both in the USSR and in exile after the October Revolution. This article is dedicated to analyzing the content of the letters from one of these scholars – Vladimir Minorsky – who was a former chargé d’affaires of the Russian diplomatic mission in Tehran and later a white émigré. The materials described are stored in the collections of the Archives of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences in Krakow, and were sent during the years 1924–1948 from Paris, London, and Cambridge. Drawing on their content and the available literature, his life abroad, research interests, and details from his private life are discussed. All of this helps to better understand the situation of the scientist in exile during the interwar period and during and immediately after World War II.

Keywords: letters, Vladimir Minorsky, Tadeusz Kowalski, exile, history of oriental studies, international scientific relations

Słowa kluczowe: listy, Vladimir Minorsky, Tadeusz Kowalski, emigracja, historia orientalistyki, międzynarodowe kontakty naukowe

Wstęp

Spuścizna polskiego orientalisty Tadeusza Kowalskiego (1889–1948)¹ jest przechowywana w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Oprócz prac uczonego, dokumentów na temat jego działalności organizacyjnej i naukowej, materiałów biograficznych w jej skład wchodzi obszerna korespondencja, zawierająca listy pochodzące od 435 nadawców. Wśród ich autorów byli między innymi Rosjanie mieszkający zarówno w Związku Radzieckim², jak i przebywający po przewrocie politycznym bolszewików na emigracji. Do tych ostatnich zaliczyć należy choćby Wasilija Nikitina (Bazyli Nikitin, Basile Nikitine, 1885–1960)³ – byłego rosyjskiego konsula w Urmii, iranistę, kurdologa czy też Vladimira Minorsky'ego (1877–1966) – byłego *chargé d'affaires* rosyjskiej placówki dyplomatycznej w Teheranie, turkologa, iranistę i kurdologa. Znajomość epistolarna pomiędzy orientalistami rozpoczęła się w 1924 r. i trwała do śmierci Kowalskiego w 1948 r. Materiały Minorsky'ego są przechowywane w zbiorach Archiwum PAN i PAU w Krakowie⁴. Składa się na nie 9 listów, 2 karty pocztowe oraz przesłane w 1953 r. odręcznie napisane podziękowanie za otrzymaną, a opublikowaną już po śmierci Kowalskiego, książkę pt. *Studia nad Szah-name*. Wiadomości pochodziły z Paryża, Londynu i Cambridge. Korespondencja była prowadzona w języku francuskim. Warto zauważyć, że charakteryzowała się ona niewielką intensywnością, albowiem w ciągu 24 lat nadesłano

- 1 Poszczególne etapy życia, działalność naukowa i organizacyjna, a także korespondencja Tadeusza Kowalskiego, doczekały się wielu szczegółowych opracowań. Zob. W. Zajączkowski, *Bibliografia Tadeusza Kowalskiego*, „Rocznik Orientalistyczny” 1953, nr 17, s. xvii–xxxv; A. Zajączkowski, *Tadeusz Kowalski i jego prace orientalistyczne*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, Warszawa 1957, s. 31–41; M.M. Dziekan, *Badania arabistyczne profesora Tadeusza Kowalskiego (1889–1948)*, „Przegląd Orientalistyczny” 1996, nr 2, s. 67–72; A. Zaborski, *Tadeusz Kowalski – pierwszy i ostatni nowoczesny orientalista polski*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bienkowski, Kraków 1999, s. 9–18; P. Hübner, *Tadeusza Kowalskiego koncepcja organizacji nauki polskiej po drugiej wojnie światowej*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, s. 19–28; E. Dziurzyńska, *Podróże naukowe Tadeusza Kowalskiego w świetle materiałów archiwalnych*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, s. 29–53; A. Sulimowicz, *Wpływ Tadeusza Kowalskiego na rozwój życia kulturalnego i społecznego w Łucku i Haliczu*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, s. 55–62; K. Kowalski, *Tadeusz Kowalski – oczami syna*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, s. 63–66; A. Kowalska-Lewicka, *Tadeusz Kowalski w oczach córki*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, s. 67–78; A. Zaborski, *Tadeusz Kowalski (1889–1948)*, [w:] *Złota księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 409–417; E. Dziurzyńska, *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, [w:] *Korespondencja Tadeusza Kowalskiego z Janem Rypką i Bedřichem Hroznym*, red. E. Dziurzyńska, M. Ďurčanský, Kraków 2007, s. 7–14; A. Kowalska-Lewicka, *Wspomnienie o moim Ojcu Tadeuszu Kowalskim*, [w:] *Ibrahim Ibn Jakub i Tadeusz Kowalski w sześćdziesiątą rocznicę edycji*, red. A. Zaborski, Kraków 2008, s. 19–24; J. Tyszkiewicz, O. Emiroglu, *Z historii polskiej orientalistyki w połowie XX w. List Seraii Szapszala pisany po tureku do Tadeusza Kowalskiego*, „Przegląd Orientalistyczny” 2009, nr 1–2, s. 9–16; M. Stachowski, *Tadeusz Kowalski a sprawa jego niedoszedłego wyjazdu na Uniwersytet Stambulski*, „LingVaria” 2010, nr 1 (9), s. 149–168; A. Zaborski, *Koncepcja i praktyka orientalistyki profesora Tadeusza Kowalskiego. Filologie orientalne dawniej i dziś*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 15–26; *Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013; J. Tyszkiewicz, *Turkolodzy polscy w czasie II wojny światowej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2018, t. 63, nr 4, s. 71–92; M. Nemeth, *Listy Sergiusza Rudkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego*, „Almanach Karaimski” 2020, nr 9, s. 59–113; S. Filipowska, *Radiowy reportaż z podróży profesora Tadeusza Kowalskiego do Turcji w 1927 roku*, „Perspektywy Kultury” 2021, nr 35, s. 153–166; I. Kończak, *Listy akademika Aleksandra Nikołajewicza Samojłowicza do profesora Tadeusza Kowalskiego*, „Studia Orientalne” 2022, nr 1, s. 125–142.
- 2 Zob. eadem, *Letters of Alexander Samoylovich to Tadeusz Kowalski as a Source of Information on Research Activities of the Soviet Turkologist in the Mid-1920s*, „Rocznik Orientalistyczny” 2022, nr 75, s. 20–30; eadem, *Dwudziestolecie przyjaźni na odległość. Listy profesora Tadeusza Kowalskiego do akademika Ignacego Krackowskiego*, [w:] *Wschód muzułmański w ujęciu interdyscyplinarnym. Ludzie – teksty – historia*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, Białystok 2017, s. 85–101.
- 3 Na ten temat zob. eadem, *Russian Diplomat Vasily Nikitin and Polish Oriental Studies. Nikitin's Letters to Professor Tadeusz Kowalski*, „Rocznik Orientalistyczny” 2022, nr 75, s. 14–28.
- 4 Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności [APANiPAU], Kowalski Tadeusz, K III 4, j. 170.

zaledwie 11 wiadomości. Jednocześnie można mówić o jej dużej nieregularności, gdyż po II wojnie światowej częstotliwość kontaktów epistolarnych między uczonymi przybrała na sile. Na 11 wszystkich osobistych wiadomości aż siedem jest datowanych na cztery ostatnie lata życia Kowalskiego. Można to powiązać z sytuacją zawodową autora listów, który w 1944 r. przeszedł na emeryturę, a przez to, miał więcej czasu na prowadzenie regularnej korespondencji z polskim uczonym. Listy Minorsky'ego były pisane odręcznie, wszystkie są stosunkowo czytelne.

Celem niniejszego artykułu jest analiza treści listów Minorsky'ego do Kowalskiego pod kątem przedstawienia zainteresowań rosyjskiego badacza oraz prac, które zajmowały go na przestrzeni lat. Dodatkowo jest opatrzona kontekstem znajomości czy też współpracy z polskim orientalistą. Przedstawione niejako na marginesie badań okoliczności czy też realia tego rodzaju międzynarodowej korespondencyjnej wymiany myśli i uwag w środowisku naukowym mogą być traktowane jako ciekawe urozmaicenie przeglądu materiału archiwalnego. Tak samo jak informacje okołozawodowe czy wręcz prywatne, które pozwalają lepiej zrozumieć sytuację naukowca na emigracji w okresie międzywojennym oraz w trakcie i zaraz po zakończeniu II wojny światowej.

Sylwetka autora listów

Vladimir Minorsky urodził się 5 lutego 1877 r. w Korczewie, w niewielkiej miejscowości położonej w guberni twerskiej, w rodzinie żydowskiej. W 1887 r. rozpoczął naukę w IV Gimnazjum w Moskwie, które w 1896 r. ukończył z wyróżnieniem. Cztery lata później odebrał dyplom ukończenia studiów na Wydziale Prawa Carskiego Uniwersytetu Moskiewskiego. Jednak – w opinii Oksany Wasyljuk – od dzieciństwa marzył o karierze dyplomatycznej, do której przeszkodą był zarówno jego niski status społeczny, jak i pochodzenie etniczne. Znajomi poradzili mu więc, by rozpoczął naukę języków orientalnych w Instytucie Łazariewskim⁵, albowiem jego najlepszym absolwentom dana była możliwość wstąpienia do służby w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Minorsky skorzystał z tej rady i w 1900 r. rozpoczął studia w instytucie, ucząc się języka perskiego, arabskiego i tureckiego⁶. W tym czasie nauka w instytucie nie ograniczała się wyłącznie do zajęć językowych prowadzonych w jego murach. Studenci każdego roku mieli możliwość wyjazdu na staże zagraniczne w celu doskonalenia umiejętności językowych oraz zebrania materiałów do prowadzenia badań naukowych. Wiadomo, że lato 1902 r. młody orientalista spędził w Persji⁷. Był to jego pierwszy pobyt w tym państwie. Zdaniem Natalii Safanowej to właśnie praca w terenie ukształtowała Minorsky'ego jako przyszłego naukowca⁸. Jego

- 5 Instytut rozpoczął działalność w 1815 r. Do 1848 r. miał status gimnazjum, w którym wykładano języki ormiański, perski, turecki i arabski. W tym samym roku pięcioletni okres nauki został zastąpiony ośmioletnim. Jednym z głównych celów instytutu było kształcenie urzędników i tłumaczy dla regionu Zakaukazia. Wprowadzono w tym celu specjalny program nauczania dla „kaukaskich stypendystów” (z tzw. specjalnymi dwoma ostatnimi klasami). Więcej na temat historii Instytutu Łazariewskiego zob. A.V. Torhunov, *Lazarevskij Institut Vostočnyh Ėzykov v kontekste istorii vostokovedenija*, „Polis. Političeskie issledovaniia” 2015, nr 6, s. 9–22.
- 6 O.D. Vasiljuk, *Kolekcija listiv ta foto z Iranu V.F. Minors'kogo u fondah Ėnstitutu rukopisu Nacional'noi biblioteki Ukraini imeni V.I. Vernad's'kogo*, „Rukopisna ta knižkova spadšina Ukraini” 2021, nr 27, s. 343.
- 7 Ibidem, s. 344.
- 8 N.G. Safonova, *V.F. Minorskij (1877–1966) i ego vklad v kurdovedenie*, „Pis'mennye pamiatniki Vostoka” 2008, t. 8, nr 1, s. 223.

predyspozycje do pracy naukowej zostały zauważone przez profesorów Fiodora Korsza (1852–1923) oraz Agafangiela Krymskiego (1871–1942), którzy wspólnie namawiali Minorsky'ego, by poświęcił się działalności badawczej. Jednak ten „ze względu na swój żywy temperament wolał służbę na Wschodzie, choć jednocześnie opublikował kilka prac naukowych”⁹. By móc zrealizować plany pracy w służbie dyplomatycznej, będąc jeszcze studentem, przyjął prawosławie. W 1903 r. marzenie Minorsky'ego spełniło się – odebrał dyplom ukończenia studiów i zaraz potem rozpoczął pracę w Departamencie Azjatyckim Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Już w następnym roku został wysłany na Wschód. W latach 1904–1907 był tłumaczem w rosyjskim Konsulacie Generalnym w Tebrizie, a następnie misji dyplomatycznej w Teheranie¹⁰.

Podczas pobytu na placówkach Minorsky dużo podróżował po północno-zachodniej Persji (irański Azerbejdżan). Prowadzone wówczas rozmowy z nosicielami języka okazały się pomocne w nabyciu przez niego biegłej znajomości języków perskiego i tureckiego. Podczas tych wypraw wiele czasu spędzał wśród Kurdów i tak w naturalny sposób przyswoił również język kurdyjski. Kontakt z żywym językiem w środowisku jego użytkowników z pewnością przyczyniły się do głębokiej znajomości i zrozumienia oraz swobody w posługiwaniu się nim. Zapewne umiejętność ta pozwoliła mu uzyskać status jednego z najwybitniejszych kurdologów tamtych czasów¹¹. W tym samym okresie Minorsky przygotował oryginalne prace charakteryzujące zabytki historyczne i kulturowe narodów Bliskiego i Środkowego Wschodu. Takie łączenie działalności dyplomatycznej i naukowej nie było wówczas niczym nadzwyczajnym. Wielu jego poprzedników – jak choćby Nikołaj Chanykow (1822–1878) czy Walentin Żukowskij (1858–1918) – oprócz podstawowych zadań związanych ze służbą zagraniczną, również zbierało materiały oraz publikowało prace poświęcone językowi, literaturze czy historii państw, w których rezydowali¹². Dodatkowo na zlecenie i ze środków państwowych nabywali kolekcje książek, rękopisów oraz innych miejscowych artefaktów, które później wzbogacały rosyjskie instytucje kulturalne, co też czynił oczywiście Minorsky w Tebrizie i Teheranie.

Po powrocie do Europy, w latach 1908–1912 Minorsky pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w Petersburgu. Nie oznaczało to jednak zerwania kontaktów z interesującym go obszarem kulturowym. Wyjeżdżał chociażby w delegacje do Turkiestanu. Wiadomo, że dostarczał instrukcje ze stolicy do Buchary i Chiwy¹³. Natomiast, przebywając w Rosji, wiele czasu poświęcał naukowemu opracowaniu materiałów przywiezionych z podróży. Wówczas też ukazała się jego książka pt. *Materiały dla izuczenija persidskoj sekty «Ljudi istiny», ili Ali-ilachi*, za którą został odznaczony złotym medalem Sekcji Etnografii Cesarskiego Towarzystwa Miłośników Historii Naturalnej, Antropologii i Etnografii. Zdaniem współczesnych rosyjskich badaczy publikacja ta – mimo upływu lat – odgrywa kluczowe znaczenie i nie straciła nic ze swej aktualności, ponieważ jak dotąd stanowi jedyne tak kompleksowe ujęcie tego zagadnienia, zwłaszcza w rosyjskich badaniach orien-

9 Cyt. za: O.D. Vasilûk, *Kolekcija listiv ta foto z ĭranu V.F. Minors'kogo*, s. 345.

10 S.G. Gamzabekova, *Vydaŭšijsâ vostokoved, istorik i lingvist V.F. Minorskij*, [w:] *Istoriâ vostokovedeniâ: tradicii i sovremennost'*, red. I. Minâžetdinov, M. Pahomova, Moskva 2015, s. 157.

11 Zob. N.G. Safonova, *V.F. Minorskij (1877–1966) i ego vklad w kurdovedenie*, s. 223.

12 Ibidem, s. 223.

13 I.R. Čikalova, *Iranistika w rossijskoj imperii (XIX–načalo XX veka): naučnye školy i ih predstaviteli*, [w:] *Turkmančajskij mirnyj dogovor: k 190-letiu sobytia: sbornik naučnyh statej*, red. N.N. Mezga, Gomeľ 2018, s. 39.

talistycznych¹⁴. O jej doniosłości w nauce świadczyć może fakt, że przebywając już na emigracji, autor postanowił zawarte w niej ustalenia udostępnić szerszemu gronu badaczy, tłumacząc tekst na język francuski¹⁵.

W 1911 r. Minorsky ponownie – tym razem na krótko – przebywał w Persji jako członek Komisji Mieszanej ds. Wytyczenia Granicy Turecko-Perskiej. W kolejnym roku został powołany do służby w ambasadzie rosyjskiej w Konstantynopolu w randze drugiego sekretarza. Tam też poznał Tatianę Szebuninę (1894–1987) – wnuczkę rosyjskiego turkologa Wasilija Smirnowa (1846–1922) – z którą w 1913 r. zawarł związek małżeński. Towarzyszyła mu ona do końca ich wspólnego życia we wszystkich podróżach realizowanych w ramach jego dyplomatycznych obowiązków. W latach 1913–1915 Minorsky ponownie jako rosyjski komisarz – członek Komisji Mieszanej ds. Wytyczenia Granicy Turecko-Perskiej – przebywał w Persji. Podczas tego pobytu przemierzył konno 1180 mil granicy – od Zatoki Perskiej do góry Ararat¹⁶. Jeden z brytyjskich uczestników tej wyprawy, pułkownik Charles Henry Dudley Ryder (1868–1945), opisał Minorsky'ego jako stanowczego negocjatora od danego interesom rosyjskim, którego twarde stanowisko „było często łagodzone poprzez obecność jego uroczej żony, która towarzyszyła komisji od początku do końca [...] stanowiliśmy bardzo wesołą kompanię”¹⁷. W sprawozdaniu z wyprawy przygotowanym dla Towarzystwa Geograficznego oficer barwnie przedstawił też nieprzyjemne przygody, które ich wówczas spotkały. Wspominał o tym, jak członkowie komisji podczas podróży bywali okradani przez miejscowe grupy: „pewnego razu eskortie skradziono trzy konie, a innym razem rosyjskiemu komisarzowi skradziono jego pełny mundur” oraz kolekcję artefaktów przyrodniczych¹⁸. Brytyjscy uczestnicy ekspedycji podkreślali we wspomnieniach przede wszystkim bardzo dobrą znajomość języków orientalnych, głównie kurdyjskiego, którym podczas wyprawy swobodnie posługiwał się Minorsky. Rezultatem tych podróży naukowym było kilka publikacji autorstwa Rosjanina poświęconych kwestii demarkacyjnej¹⁹.

W latach 1916–1917 Minorsky pracował już w ambasadzie rosyjskiej w Teheranie, gdzie został najpierw pierwszym sekretarzem, a później objął stanowisko *chargé d'affaires*. Nie bez wpływu na awans wydaje się charakterystyka Minorsky'ego, jakiej dokonał w liście do ówczesnego rosyjskiego ministra spraw zagranicznych – Pawła Miljukowa (1859–1943) – profesor Agafangiel Krymskij. W korespondencji wysłanej w kwietniu 1917 r. podkreślił jego wszechstronne wykształcenie i niezwykle zdolności oraz znakomitą znajomość nie tylko języków, ale również realiów regionu. Ponadto zauważył, że „jest człowiekiem krystalicznie uczciwym i nieprzekupnym. Jeśli chodzi o przekonania polityczne, to przed rewolucją był zwolennikiem monarchizmu angielskiego, a obecnie – być może – jest re-

14 Ibidem, s. 39–40.

15 V. Minorsky, *Notes sur la secte des Ahle-Haqq*, „Revue du Monde Musulman” 1920, t. 40, s. 20–97, 2021, t. 45, s. 205–302. Do tematu powracał również później, zob. idem, *Etudes sur les Ahl-i Hahh. I. 'Toumari' = Ahl-i Haqq*, „Revue de l'Histoire des Religions” t. 97, nr 1, s. 90–105.

16 C.H.D. Ryder, *The Demarcation of the Turco-Persian Boundary in 1913–1914*, „The Geographical Journal” 1925, t. 66, nr 3, s. 234. Por. I. Gerschevitch, *Professor Vladimir Minorsky*, „Journal of the Royal Asiatic Society” 2011, t. 99, nr 1, s. 53.

17 C.H.D. Ryder, *The Demarcation of the Turco-Persian Boundary*, s. 234.

18 Ibidem, s. 233.

19 Chodzi o: V. Minorsky, H.S. Shipley, *Ob'ezd okkupirovannykh Turcuij persidskikh okrugov v 1911 godu*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 1–131; idem, *Turecko-persidskaâ granica*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 319–432; idem, *Svedeniâ o naselenii nekotorykh pograničnykh okrugov*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 433–480; idem, *Turecko-persidskoe razgraničenie*, „Izvestiâ Imperatorskogo Geografičeskogo Obščestva” 1916, t. 52, s. 351–392.

publikaninem”²⁰. Po zmianie władzy w Rosji, przez dwa kolejne lata Minorsky pozostał w Persji i utrzymywał ściśle kontakty z aparatem byłej rosyjskiej misji w Teheranie.

W 1919 r. Minorsky wyjechał do Paryża²¹. Wybór stolicy Francji na miejsce osiedlenia był niejako oczywisty, ponieważ stanowiła ona duchowe centrum tzw. białej emigracji. W latach 1917–1922 Francja przyjęła do 400 tysięcy Rosjan²². Zdaniem Johna Andrew Boyle’a wyjazd dyplomaty do stolicy Francji był związany z podjęciem przez niego pracy w tamtejszej ambasadzie rosyjskiej²³. Moim zdaniem kolejność była odwrotna. Minorsky przybył do Paryża i dopiero tam zdecydował o podjęciu współpracy z rosyjskimi dyplomatami w charakterze eksperta ds. Bliskiego Wschodu i Kaukazu. Oczywiście mowa jest o ambasadzie państwa znikającego z kart historii, a nie o placówce reprezentującej nową Rosję Radziecką. W tym miejscu warto zauważyć, że władze francuskie traktowały to przedstawicielstwo dość dwuznacznie. Ostatni ambasador reprezentujący rząd tymczasowy – Wasilij Makłakow (1869–1957) – nie zdążył nawet złożyć listów uwierzytelniających i w związku z wybuchem rewolucji październikowej nie był akredytowany we Francji, ale zajmował budynek rosyjskiej ambasady, a jej personel był przez władze francuskie uznawany za mniej lub bardziej oficjalną reprezentację rosyjskiego środowiska emigracyjnego. Ten stan tymczasowości (sam Makłakow mówił o nim: „przypominałem gazetę, którą kładzie się na krześle, by pokazać, że to miejsce jest zajęte”²⁴) – w oczekiwaniu na jakieś przesilenie w samej Rosji – trwał 7 lat i zakończyło go nawiązanie 28 października 1924 r. stosunków dyplomatycznych z bolszewikami²⁵.

Na emigracji bardzo przydatne okazały się jego wcześniejsze doświadczenia łączenia pracy dyplomatycznej i badawczej. Tym razem ta druga znalazła się na pierwszym planie. Choć Minorsky początkowo rzeczywiście mógł wykonywać zadania zlecone przez Makłakowa, to po pierwsze nie pełnił już żadnych funkcji decyzyjnych, a jedynie doradcze, a po drugie z czasem, wraz z marginalizacją znaczenia placówki dyplomatycznej nieistniejącego państwa zadań tych musiało być coraz mniej. Wydaje się, że to właśnie dzięki prowadzonym wcześniej badaniom terenowym i publikacjom w nowej sytuacji Minorsky nie tylko miał możliwość, ale postanowił na obczyźnie poważnie zająć się działalnością naukową oraz dydaktyczną. Wiadomo, że od 1923 r. prowadził zajęcia języka perskiego w École nationale des langues orientales vivantes w Paryżu. Pracę tę do grudnia 1924 r. wykonywał nieodpłatnie, o czym informował w liście Kowalskiego²⁶. Z czasem do jego obowiązków doszły wykłady z literatury perskiej oraz zajęcia z historii Turcji i historii islamu, które prowadził w różnych szkołach wyższych Paryża²⁷.

Minorsky opuścił latem 1930 r. Francję i przeniósł się wraz z żoną do Wielkiej Brytanii. Przeprowadzka była związana z powierzeniem mu funkcji sekretarza orientального Międzynarodowej Wystawy Sztuki Perskiej, która została zorganizowana pod patronatem ówczesnego władcy Persji – Rezy Szaha Pahlawiego (1878–1944) – na początku 1931 r.

20 Cyt. za: O.D. Vasilûk, *Kolekciâ listiv ta foto z ĭranu V.F. Minors'kogo*, s. 345.

21 N.G. Safonova, *V.F. Minorskij (1877–1966) i ego vklad w kurdovedenie*, s. 223.

22 I.A. Aleškovskij, Z.S. Bočarova, *Rewoluciâ 1917 goda kak pričina ishoda i formirovaniâ zarubežnoj Rossii*, „Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriâ 27, Globalistika i geopolitika” 2017, nr 1, s. 9–10.

23 J.A. Boyle, *Vladimir Minorsky (1877–1966)*, „Journal of Asian History” 1967, t. 1, nr 1, s. 87.

24 Cyt. za: J.E. Hassel, *Russian Refugees in France and the United States between the World Wars*, „Transactions of the American Philosophical Society” 1991, t. 81, nr 7, s. 24.

25 Ibidem, s. 23–24.

26 APANIPAU, Kowalski Tadeusz, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 12.12.1924 r.

27 N.G. Safonova, *V.F. Minorskij (1877–1966) i ego vklad w kurdovedenie*, s. 224.

w Burlington House w Londynie²⁸. Będąc w Londynie, odnowił nawiązaną jeszcze podczas pobytu na Bliskim Wschodzie znajomość z pierwszym dyrektorem School of Oriental Studies i to właśnie Edward Denison Ross (1871–1940) w 1932 r. złożył mu propozycję podjęcia pracy na uczelni. Minorsky tę ofertę przyjął. Rozpoczął pracę w 1933 r. i kontynuował ją aż do przejścia na emeryturę w 1944 r. w wieku sześćdziesięciu siedmiu lat. Był kolejno wykładowcą, lektorem, a następnie profesorem języka perskiego. Po wybuchu II wojny światowej School of Oriental Studies ewakuowano do Cambridge i tam Minorsky wraz z żoną mieszkał już do końca życia²⁹.

Aktywnie uczestnicząc w międzynarodowym życiu naukowym, Minorsky brał udział w konferencjach i kongresach. Nawiązywał znajomości i wymieniał ustalenia, podróżując poza granice Francji (w pierwszych latach emigracji) i Wielkiej Brytanii (w latach późniejszych). Pojawił się m.in. na międzynarodowych kongresach orientalistów, które odbywały się kolejno w Londynie (1923 r.), Lejdzie (1931 r.), Rzymie (1935 r.), Brukseli (1938 r.) Paryżu (1948 r.) czy Stambule (1951 r.)³⁰. Dla znajomości z Tadeuszem Kowalskim i dalszych rozważań istotna jest zwłaszcza Lejda i Rzym, gdyż polski uczyony pojechał w obydwa te miejsca (a także do Brukseli). XVIII Międzynarodowy Kongres Orientalistów w Lejdzie zorganizowano w dniach 7–12 września 1931 r., a wzięło w nim udział ponad 200 uczonych, którzy pracowali w dziewięciu sekcjach. Poza wielogodzinnymi posiedzeniami naukowymi na uczestników czekało szereg atrakcji. W sprawozdaniach z wydarzenia podkreślano znakomitą organizację oraz szeroki wachlarz interesujących imprez towarzyszących takich jak przyjęcia, wycieczki i wystawy³¹. Mimo tak dużej liczby uczestników, wielu paneli oraz kongresowej towarzysko-rozrywkowej otoczki można założyć, że to właśnie w Lejdzie obaj uczeni mogli się poznać osobiście. To prawdopodobne chociażby dlatego, że uczestnikiem kongresu był również ich wspólny znajomy – wspomniany wcześniej Wasilij Nikitin, który mógł przedstawić sobie orientalistów. Nikitin – wiadomo to z całą pewnością – spędził czas z Kowalskim podczas trwania kongresu³². Z kolei podczas kongresu w Rzymie wydaje się było zdecydowanie mniej okazji do nawiązywania czy odnowienia znajomości. W liście z 7 grudnia 1935 r. do rosyjskiego i radzieckiego arabisty Ignatija Kraczkowskiego (1883–1951) rozczarowany Kowalski pisał:

Kongres w Rzymie sprawił mi pewien zawód. To, co było istotne, to kontakt osobisty z Kolegami po fachu. Jednym z powodów słabszego ruchu naukowego było to, że sam Rzym posiada tyle ciekawych zabytków sztuki i archeologii. Wielu członków Kongresu wolało zwiedzać miasto niż siedzieć w salach, tem bardziej że było gorąco³³.

W 1960 r. odbył się XXV Międzynarodowy Kongres Orientalistów zorganizowany przez badaczy radzieckich w Moskwie. Uczestnicząc w nim, Minorsky wraz z żoną miał okazję

- 28 C.E. Bosworth, *Minorsky, Vladimir Fed'orovich*, iranicaonline.org/articles/minorsky-vladimir [dostęp 2.06.2025].
- 29 N.K. Ter-Oganov, *From the Epistolary Legacy of V.F. Minorsky: His Three Letters to the Military Orientalist K.N. Smirnov*, „Bylye Gody” 2021, t. 16, nr 3, s. 1347.
- 30 Foreword, *Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 1952, t. 14, nr 3 [bez paginacji].
- 31 R.L. Devonshire, *The Eighteenth International Congress of Orientalists (Leyden, 1931) and Some Papers Which Were Read There*, „The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland” 1932, nr 1, s. 111–113.
- 32 APANIPAU, K III 4, j. 171(2), list B. Nikitina z 11.11.1931 r.
- 33 Sankt-Peterburgskij Filial Rossijskoj Akademii Nauk (Filia Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu) [SPbFRAN], Kraczkovskij Ignatij ŭlianovič (1883–1951), vostokoved, arabist, akademik, f. 1026, o. 3, d. 450, list T. Kowalskiego z 7.12.1935 r.

po ponad czterdziestu latach odwiedzić ojczyznę. Zaproszenie go do udziału w kongresie można uznać za pewnego rodzaju dowód wdzięczności radzieckiego środowiska naukowego za wkład Minorsky'ego w propagowanie dokonań orientalistów radzieckich na Zachodzie, co Minorsky czynił na różne sposoby. Informacje o ich badaniach zamieszczał we własnych publikacjach i opracowaniach, jak choćby w przypadku Władimira Bartolda (1869–1930), którego dorobek przybliżył, przekładając z rosyjskiego jego ustalenia i wnioski oraz włączając je do przedmowy swojej pracy z 1937 r.³⁴ Był też zaangażowany w tłumaczenia samych tekstów. Wraz z żoną przełożył na język angielski kilka pozycji: najszerszej znaną książkę Kraczkowskiego, której wersja angielska ukazała się w 1953 r.³⁵; pracę wspomnianego Bartolda na temat historii Turkiestanu, której tłumaczenie ukazało się w 1956 r.³⁶ oraz książkę Aleksandra Bernsztama (1910–1956) poświęconą systemowi społeczno-ekonomicznemu Turków orchońsko-jenisejskich w VI–VIII w.³⁷ Ponadto Minorsky we własnych publikacjach bardzo często odwoływał się do rosyjskiej czy radzieckiej literatury naukowej, która na Zachodzie nie była znana, głównie z uwagi na barierę językową (większość publikacji pozostawała w języku rosyjskim, a jeśli pojawiały się pozycje w innym języku, to w najlepszym razie był to niemiecki)³⁸. Wydaje się, że właśnie za te zasługi w okresie odwilży w 1960 r. Minorsky był przyjmowany w Moskwie wręcz z honorami. W trakcie tego pobytu małżeństwo odwiedziło też Leningrad, Baku, Tbilisi oraz Erewan³⁹.

Minorsky zmarł 25 marca 1966 r. w wieku 89 lat w Cambridge. Zgodnie z jego wolą jego prochy zostały przewiezione do Związku Radzieckiego i dwa lata później spoczęły na Cmentarzu Nowodziewiczym w Moskwie. Spuścizna uczonego, w tym jego bogata biblioteka i duża część osobistego archiwum, została przeniesiona przez wdowę do Akademii Nauk ZSRR i jest obecnie przechowywana w różnych instytucjach. Znaczna część kolekcji znajduje się w Instytucie Rękopisów Orientalnych Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu⁴⁰, natomiast część spuścizny epistolarnej zgromadzono w Filii Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w zbiorach adresatów listów, np. Władimira Bartolda czy Niny Pigulewskiej⁴¹. Autorce niniejszego opracowania nie udało się ustalić czy zachowały się i gdzie są przechowywane listy od Tadeusza Kowalskiego.

34 Zob. *Ḥudūd al-ʿĀlam 'The Regions of the World' a Persian Geography 372 a.h. – 982 a.d.*, tłum i oprac. V. Minorsky, London 1937.

35 Chodzi o: I. Kračkovskij, *Nad arabskimi rukopisâmi. Listki vospominanij o knigah i lûdâh*, Leningrad 1945. Za życia autora ukazały się kolejne dwa wydania, trzecie (1948 r.) rozszerzono o teksty zawarte w rozdziale trzecim. Tłumaczami tej publikacji na język angielski byli Tatiana i Vladimir Minorsky, a książka pt. *Among Arabic Manuscripts: Memories of Libraries and Men* ukazała się w Lejdzie w 1953 r. O tym, że Minorsky brał udział w przekładzie książki świadczy treść listu Ignatija Kraczkowskiego do Tadeusza Kowalskiego, w którym pisał: „Dostałem niedawno list od Minorskiego, który poinformował mnie, że skończyli przekład mojej książeczki”, SPbFRAN, f. 1026, o. 3, d. 450, list I. Kraczkowskiego z 27.10.1946 r. Rok wcześniej z książką Kraczkowskiego mogli zapoznać się polscy czytelnicy, jej przekładu dokonał profesor Ananiasz Zajęczkowski. Zob. I. Kraczkowski, *Nad arabskimi rukopisami. Kartki ze wspomnień o księgach i ludziach*, Warszawa 1952.

36 Chodzi o: V.V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia*, Leiden 1956.

37 APANIPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 4.07.1946 r.

38 Zob. przypisy w: V. Minorsky, *Sharaf Al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*, Londyn 1942.

39 R.M. Valeev, O.D. Vasilûk, R.Z. Valeeva, D.E. Martynov, D.R. Hajrutdinov, *Neopublikovannnye pis'ma A.E. Krymskogo i V.F. Minorskogo*, „Arhivarius” 2018, s. 17.

40 N.A. Baskakov, *Vladimir Fedorovič Minorskij kak tûrkolog*, „Sovetskaâ tûrkologiâ” 1977, nr 1, s. 60.

41 SPbFRAN, Minorskij Vladimir Fedorovič. Tegeran, Pariż, London. Pisma k V.V. Bartoldu, f. 68, o. 2, d. 160; SPbFRAN, Minorskij Vladimir Fedorovič. (Minorskij Vladimir), iranist, arabist, prof. Kembriżskiego universiteta. Pisma ego k N.V. Pigulevskoj, f. 1036, o. 3, d. 303.

Analiza treści listów

Epistolarna znajomość między Kowalskim i wówczas już byłym rosyjskim dyplomata Minorskim zaistniała dzięki pośrednictwu Nikitina (także byłego rosyjskiego dyplomaty), który – podobnie jak Minorski – w latach dwudziestych XX w. przebywał na emigracji w Paryżu. To Nikitin w liście do Kowalskiego z 28 października 1924 r. po raz pierwszy wymienił nazwisko Minorsky'ego, pisząc:

Rozmawiając kilka dni temu z kolegą moim Minorskim, którego może Pan zna z jego prac (sektą Ahl aul Haqq między innymi), wspomniałem nazwisko pańskie [...]. Minorski zapytał mi się, czy ja czytałem prace Pana o poezji narodowej tureckiej?⁴²

Zapewne w związku z tym Kowalski wysłał do Minorsky'ego pierwszy list, dołączając egzemplarz wspomnianej publikacji pt. *Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich* (*Études sur la forme de la poésie des peuples turcs*). Dzięki szczegółowemu (zajmującemu 27 stron) streszczeniu w języku francuskim Rosjanin mógł swobodnie zapoznać się z wnioskami polskiego badacza. Na list ten Minorski odpowiedział, dziękując w pierwszych słowach za nadesłaną publikację, by później wyrazić zachwyt zarówno nad metodologią, jak i „jasnością wniosków”⁴³. Z treści listu wynika też, że Kowalski w swojej korespondencji poprosił Minorsky'ego, by ten przesłał mu artykuł pt. *Konstantinopolskije uwiesielenija*, o którego istnieniu dowiedział się z listu Nikitina⁴⁴. Jednak jej autor sam uznał, że tekst ma charakter co najwyżej popularno-naukowy. W tej sytuacji zaproponował, że prześle mu inną pracę na temat poezji tureckiej⁴⁵. Polski uczony otrzymał ostatecznie artykuł poświęcony analizie wczesnej twórczości poetyckiej tureckiego poety Mehmeta Emina Yurdakula (1869–1944)⁴⁶.

Kowalski w pracy naukowej odczuwał brak znajomości wyników badań rosyjskich i radzieckich uczonych, czemu dał nawet wyraz na przykład w wystanej Minorsky'emu publikacji, pisząc w przedmowie:

Nasze biblioteki świecą w dziale orjentalistyki zupełną pustką, a zebranie potrzebnych książek przedstawia obecnie ogromne trudności. Mimo usilnych starań nie udało mi się zgromadzić wszystkich odnośnych publikacji, zwłaszcza rosyjskich⁴⁷.

W dalszej części zaznaczał, że o istnieniu niektórych rosyjskich prac wie, ale nie są one dla niego dostępne: „Rosyjskie prace Gordlewskiego i Krymskiego [...] są mi, niestety, znane tylko z tytułu”⁴⁸. Najpewniej dlatego zależało mu na nawiązaniu i utrzymywaniu prywatnych znajomości z badaczami rosyjskimi i radzieckimi w nadziei, że podzielą się wynikami swoich ustaleń. Minorski zaproponował Kowalskiemu, by ten koniecznie przesłał egzemplarz *Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich* Władimirowi Gordlewskie-

42 APANiPAU, K III 4, j. 171(2), list B. Nikitina z 28.10.1924 r.

43 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 12.12.1924 r.

44 APANiPAU, K III 4, j. 171(2), list B. Nikitina z 28.10.1924 r.

45 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 28.10.1924 r.

46 Chodzi o: V.F. Minorskij, *Nacional'nye stihotvorenija Ėmin-beâ w svâzi s novym napravleniem osmanskoi poezii*, t. 2, Moskwa 1903.

47 T. Kowalski, *Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich*, Kraków 1921 (Prace Komisji Orjentalistycznej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 5), s. 3.

48 Ibidem, s. 12.

mu (1876–1956) i Borisowi Millerowi (1877–1956) a także swemu dawnemu profesorowi Agafangielowi Krymskiemu, który już wówczas mieszkał i pracował w Kijowie. Przy okazji poinformował go o ostatnich pracach wymienionych naukowców, które ukazały się w Związku Radzieckim⁴⁹. Z analizy zbiorów archiwalnych wynika, że Kowalski na pewno wysłał pracę Gordlewskiemu. Uczynił to jednak już wcześniej, o czym świadczyć może data odpowiedzi, którą radziecki uczoney wysłał po otrzymaniu publikacji i w której dziękował za tę przesyłkę⁵⁰.

Kowalski był zawsze ciekaw ustaleń innych badaczy, nie tylko ich tekstów z zakresu orientalistyki, ale także zainteresowań, bieżących tematów, nawet jeśli ostateczne wnioski miałyby zmaterializować się w postaci publikacji dużo później. W listach miał zwyczaj pytać o to, nad czym pracują. I tak Minorsky wspomniał mu już w pierwszym liście, że miał w 1923 r. w Londynie odczyt na temat zebranych przez niego w Persji materiałów dotyczących dialektu chaladżi⁵¹, języka środkowoirańskiego używanego przez ludność zamieszkującą tereny położone 100 mil na południe od Teheranu, na obszarze około 3000 kilometrów kwadratowych, między miastem Qom i Arak⁵². Natomiast artykuł naukowy na ten temat ukazał się dopiero kilkanaście lat później⁵³. Tak znaczące opóźnienie miało zapewne niejedną przyczynę, ale w połowie lat dwudziestych XX w. – jak sam twierdził – brakowało mu jeszcze kilku elementów oraz „szczegółów na temat dywanu Ismaila Szaha napisanego w języku mieszanym zawierającym cechy dialektów azerbejdżańskiego i czagatajskiego”⁵⁴. Te informacje były zapewne dla Kowalskiego interesujące. W owym czasie wymiana tego rodzaju spostrzeżeń (na długo przed publikacją, a czasem wręcz ustaleń nigdy nie zmaterializowanych w formie tekstu) była istotna.

Na okres londyński przypadają dwie karty pocztowe i jeden list. Tak skromna korespondencja z jednej strony może mieć związek z faktem, że dla Minorsky’ego był to chyba najpłodniejszy naukowo okres, co było z pewnością związane z ustabilizowaniem się jego sytuacji zawodowej oraz finansowej. W latach 1930–1938 Minorsky napisał 78 artykułów naukowych i kilkadziesiąt recenzji prac naukowych⁵⁵. To wówczas powstało *Hudūd al-‘Ālam* – dzieło nazywane przez niektórych badaczy *opus magnum*⁵⁶. Książka zawierała odcisk perskiego rękopisu geografii z X w. anonimowego wówczas jeszcze autora⁵⁷ z tłumaczeniem tekstu na język angielski oraz ponad 300 stronicowymi komentarzami. Zdaniem Ilyi Gershevitcha jest to „arcydzieło erudycji i pomysłowości. To właśnie w tej książce Minorsky po raz pierwszy na masową skalę pokazał swoją wyjątkową umiejętność korygowania utrwalonych toponimów”⁵⁸. Praca nad książką, jak informował jej autor w liście do Kowalskiego, trwała pięć i pół roku, od 1931 r. do jej wydania w 1937 r.⁵⁹

49 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 12.12.1924 r.

50 APANiPAU, K III 4, j. 161, list W. Gordlewskiego z 16.12.1924 r..

51 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 12.12.1924 r.

52 G. Doerfer, *Turkic Languages of Iran*, [w:] *The Turkic Languages*, red. L. Johanson, E.A. Csato, London, New York 2022, s. 276.

53 Chodzi o: V. Minorsky, *The Turkish Dialect of the Khalaj*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1940, t. 10, nr 2, s. 417–437.

54 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 12.12.1924 r.

55 *Bibliography of the Publications of Professor V. Minorsky*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 1952, t. 14, nr 3, s. 673–677.

56 I. Gershevitch, *Professor Vladimir Minorsky*, „Journal of the Royal Asiatic Society” 1967, t. 99, nr 1, s. 53.

57 W 1962 r. zidentyfikowano autora tekstu jako Ibn Farighuna. Ibidem.

58 Ibidem.

59 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 2.06.1937 r.

W korespondencji z Kowalskim Rosjanin polemizował z nim oraz innymi badaczami na temat onomastyki, w której – jak się zdaje – dzięki pracy nad *Hudūd al-ʿĀlam* czuł się ekspertem. Po otrzymaniu od polskiego orientalisty artykułu poświęconego dialektologii perskiej jasno wyrażał opinię na temat użytego przez niego w tej publikacji⁶⁰ etnonimu: „Uważam, że B.V. Miller myli się zapisując nazwę plemienia, którym jesteś zainteresowany, jako Einallu”. Jednocześnie, powołując się na wcześniejsze własne badania tych zagadnień, potrafił wskazać dowody na to, że to jego tok myślenia był słuszny: „Myślę, że oryginalne imię musi brzmieć Inanlu (lub Iman-lu), zobacz mój art. [Shāhī-sewan] w E.I.”⁶¹. Dodatkowo podpowiadał Kowalskiemu, gdzie może znaleźć informacje na temat interesujących go plemion. Instruował go także, jak powinien czytać słowa tureckie transliterowane przez rosyjskich orientalistów – na przykład: „U Moszkowa ja nie powoduje zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski. Na rosyjskich mapach konsekwentnie widuje się tapja (lub tjapja) zamiast tãpã”⁶².

Chociaż Minorsky w tamtym okresie utrzymywał kontakty epistolarne z radzieckimi uczonymi, na temat pewnych prac ukazujących się w Związku Radzieckim nie miał jednak informacji. Dotyczy to chociażby kolejnych tomów pracy Nikołaja Aszmarina (1870–1933) zatytułowanej *Slowar czuwaszskiego jazyka*. O tym, że słownik taki był przygotowywany i w częściach już publikowany, dowiedział się od Kowalskiego, którego prosił o przesłanie dokładniejszych danych bibliograficznych w celu zamówienia egzemplarzy dla siebie⁶³.

Kowalski informował go w liście, że pracuje nad opisem relacji z podróży Ibrahima ibn Yakuba. Na wieść tę Minorsky zareagował wręcz entuzjastycznie, uznając Kowalskiego za jak najbardziej odpowiednią osobę, która mogłaby zadanie to zrealizować z sukcesem. Tym bardziej, że w jego opinii nie tylko „trzeba dobrze znać kroniki polskie” – co było jak najbardziej prawdziwe w przypadku chociażby Lelewela, lecz – jak zauważył: „Lelewel z pewnością je znał, jednak cierpiał na niedostateczną znajomość języka arabskiego”⁶⁴. Doradzał Kowalskiemu, by dodał też Idrisiego, chociażby celem wyjaśnienia jego wciąż niezbadanych danych dotyczących dorzecza Dniestru. Na konkretne pytania polskiego uczonego o plemiona perskie Rosjanin pisał, że jego zdaniem najlepszym źródłem informacji na ten temat jest praca Hasana Fasa'i *Fars-Nama-ye Naseri*. Rekomendował mu też lekturę wspomnianej już *Hudūd al-ʿĀlam* swojego autorstwa, w której znalazły się informacje o tym perskim pisarzu⁶⁵. Kiedy ostatecznie praca Kowalskiego *Relacja Ibrahima Ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie Al-Bekriego* ukazała się drukiem w 1946 r. i Minorsky po zapoznaniu się z jej treścią uznał, że jest „doskonała i byłoby obrzydliwe szukać rzadkich błędów drukarskich [...], które nie mają znaczenia”. Docenił pracę polskiego kolegi, zwłaszcza, że końcowe przygotowanie publikacji miało miejsce w niezwykle trudnych warunkach, po powrocie z nazistowskiego

60 Chodzi o: T. Kowalski, *Materiały językowe w dialekcie Ainallu z południowej Persji*, [w:] *Sprawozdania PAU* 1937, t. 42, s. 158–161.

61 APANI PAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 2.06.1937 r.

62 APANI PAU, K III 4, j. 170, karta pocztowa V. Minorsky'ego z 25.01.1933 r. W oryginale: „Dans Мошков я n'est pas une pervedue de mouillure de la consonne précédente. Sur les cartes russes on voit sonstamment тапja (ou тяпja!) pour (tãpã)”.

63 APANI PAU, K III 4, j. 170, karta pocztowa V. Minorsky'ego z 21.12.1935 r.

64 APANI PAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 2.06.1937 r.

65 Ibidem.

oboju koncentracyjnego. Jak zanotował „ważne jest to, że przekazał nam Pan ostateczną wersję i uwzględnił wszystkie kwestie poruszone przez Pańskich poprzedników”. Zachwycał się także skrupulatnością badawczą Kowalskiego, któremu udało się dotrzeć do najdrobniejszych nawet publikacji: „Chciałem zacytować (nieistotny) artykuł Spulera, ale nawet on Ci nie umknął!”⁶⁶.

Okres najintensywniejszej wymiany korespondencji przypadł – jak wspomniano – na czasy powojenne. Od kwietnia 1945 r. do kwietnia 1948 r. Minorsky przesłał 7 listów. W pierwszym, z 23 kwietnia 1945 r. rosyjski uczoney informował, że w latach 1941–1942 wobec trudności z uzyskaniem wiarygodnych informacji na temat okupacyjnych losów Kowalskiego, po Anglii krążyły pogłoski dotyczące losu polskiego profesora. Sam Rosjanie, jak też inni przedstawiciele środowiska naukowego, był przekonany, że Kowalskiego nie ma już wśród żywych. Wieść o tym, że udało mu się przeżyć obóz i doczekać końca wojny, przekazał Minorsky’emu Kraczkowski (1883–1951), z którym prowadził regularną wymianę korespondencji. W liście do Kowalskiego Minorsky nie ukrywał zadowolenia z faktu, że wojenne plotki i niedomówienia okazały się nieprawdą: „wielka była moja radość gdy dowiedziałem się od Kraczkowskiego, że zostałeś wskrzeszony i odwiedzisz Kongres w Moskwie”⁶⁷. W tym samym liście dzielił się z Kowalskim własnymi doświadczeniami, rysując obraz sytuacji w czasie wojny w Anglii. Wspominał w nim m.in. o ewakuacji uczelni z Londynu do Cambridge, co nie tylko pozwoliło mu przetrwać ten okres bez większych niedogodności, a wręcz „w bardzo sprzyjających warunkach: wiele bibliotek i niewiele bomb”⁶⁸. Zdaje się, że jedynym elementem, który w pewnym stopniu odciągał badacza od spraw naukowych, była ich okresowa mobilizacja do wykonywania prac administracyjnych⁶⁹.

Minorsky informował Kowalskiego, że „czas mroku” był dla niego czasem twórczym. Napisał i opublikował wówczas dwie książki⁷⁰. Pierwsza ukazała się w 1942 r., a znalazł się w niej filologiczny przekład na język angielski wybranych rozdziałów z arabskiego tekstu autorstwa XII-wiecznego medyka Sharafa al-Zamāna Ṭāhira Maraziego poświęconych Chinom, Indiom oraz plemionom tureckim, opatrzone obszernymi komentarzami badacza. Druga książka została opublikowana w 1943 r. i jest filologicznym przekładem podręcznika politycznego pt. *Tadhkirat al-Mulūk* – tym razem z języka perskiego. Zdaniem Minorsky’ego książka przybrała kształt ogólnego przewodnika po instytucjach Safawidów⁷¹, jednak uznawał ją niejako za podsumowanie swoich poprzednich prac poświęconych kwestiom organizacji społecznej i politycznej Persji. „W niej nie tylko wykorzystałem moją profesjonalną wiedzę orientalistyczną, ale także starałem się w pełni wykorzystać inne moje studia i osobiste doświadczenie”⁷². Poza książkami do druku trafiły krótsze prace badawcze uczonego. W tym czasie opu-

66 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego bez daty. Ołówkiem dopisana informacja: „Odp. 21.2.47”.

67 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 23.04.1945 r.

68 Ibidem.

69 Ibidem.

70 Ibidem.

71 V. Minorsky, *Foreword*, [w:] *Tadhkirat al-Mulūk. A Manual of Safavid Administration (circa. 1137/1725). Persian Text in Facsimile (b.m. or. 9496)*, tłum. i oprac. V. Minorsky, Cambridge 1942, s. 1.

72 Ibidem s. 2.

blikował artykuły z zakresu językoznawstwa, a konkretnie dialektologii⁷³, literaturoznawstwa⁷⁴, historii⁷⁵ oraz zagadnień polityczno-gospodarczych⁷⁶.

W tym samym liście informował polskiego uczzonego, że School of Oriental Studies, z którą był związany zawodowo, po zakończeniu działań wojennych powróciła do Londynu. On jednak postanowił zostać w Cambridge na stałe. Było to możliwe, gdyż w związku z osiągnięciem emerytalnego wieku 66 lat, miał zdecydowanie mniej obowiązków wobec uczelni. Nie musiał chociażby prowadzić już regularnych wykładów. Innym powodem wydaje się być niechęć do stolicy, powstrzymująca go przed powrotem. Uznawał, że jest tam już za ciasno⁷⁷. Został więc w Cambridge, mimo że – jak sam twierdził – klimat tam „jest bardzo nieprzyjemny, znacznie chłodniejszy niż w Londynie”⁷⁸.

Po otrzymaniu listu od Kowalskiego, w którym ten opisywał zapewne swe wojenne losy – zdecydowanie trudniejsze, z problemami dalece wybiegającymi poza uciążliwości, którymi podzielił się poprzednio Minorsky, Rosjanin najwyraźniej poczuł potrzebę jakiegoś usprawiedliwienia, czy raczej wytłumaczenia się. W wiadomości z 24 grudnia 1945 r. pisał, że życie w Wielkiej Brytanii podczas wojny nie było beztrudne, a przynajmniej nie tak, jak mogłoby się to Kowalskiemu wydawać:

Nie myśl, że nasze życie było spokojne; z materialnego punktu widzenia to prawda, że raczej tutaj byłyby podobne do bankietu w Ostland, ale z moralnego punktu widzenia powiem tylko, że w sierpniu 1942 r. moja żona schudła 22 funty⁷⁹.

Rozważania nad niedawnymi jeszcze wydarzeniami szybko musiały ustąpić nowym wyzwaniom, jakie wyrosły przed badaczami. Minorsky musiał się zmierzyć na przykład z cenzurą. Wraz ze zmianą sytuacji politycznej w Polsce już 19 stycznia 1945 r. powołano do życia Centralne Biuro Kontroli Prasy, w którym główną rolę odgrywali doradcy przysłani ze Związku Radzieckiego⁸⁰. Odtąd publikacje, których korespondencyjną wymianę prowadzili między sobą autorzy, miały trafiać do Polski za pośrednictwem placówek dyplomatycznych. Minorsky informował zatem polskiego badacza, że zapoznał się ze zmienionymi zasadami dostarczania publikacji i w tym samym liście pisał, że korzystając z tej możliwości, przesłał Kowalskiemu paczkę swoich wydruków⁸¹. Zapewne wydłużało to cały proces, a adresat otrzymywał przesyłkę ze znacznym opóźnieniem, z uwagi na konieczność przejścia przez proces cenzorski. Co interesujące, Minorsky w liście nie wymienił tytułów kon-

73 Idem, *The Turkish Dialect of the Khalaj*, s. 417–437; idem, *The Guran*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1943, t. 11, nr 1, s. 75–103.

74 Idem, *The Poetry of Shah Isma'il*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1942, t. 10, nr 4, s. 1006a–1053a; idem, *L'epopee Persane et la Litterature Populaire Russe*, [w:] *Hazar-sala-yi Firdausi*, Tehran, 1944, s. 48–57.

75 Idem, *Roman And Byzantine Campaigns In Atropatene*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1944, t. 11, nr 2, s. 243–265.

76 Idem, *The Middle East in Western Politics in the 13th, 15th, centuries*, „Journal of the Royal Central Asian Society” 1940, t. 27, s. 427–461; idem, *A Manual Of Safavid Administration*, „Journal of the Royal Central Asian Society” 1944, nr 1, s. 93–97.

77 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 23.04.1945 r.

78 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 17.01.1947 r.

79 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 24.12.1945 r.

80 K. Kamińska-Chelminiak, *Cenzura w Polsce 1944–1960. Organizacja, kadry, metody pracy*, Warszawa 2019, s. 50–51.

81 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 24.12.1945 r.

kretnych prac, które przysyłał (jak to mieli w zwyczaju czynić przesyłający wyniki swoich badań autorzy ze Związku Radzieckiego)⁸².

W tej zmienionej sytuacji przedstawiciele środowiska naukowego poszukiwali też innych niż korespondencyjna możliwości wymiany publikacji – kontaktów osobistych oraz pośrednictwa osób trzecich. Tak też postąpił Minorsky, który wykorzystał wyjazd do Polski doktora Arnolda Kunsta (1903–1981) polskiego indologa, w latach 1939–1947 zatrudnionego również w School of Oriental Studies. Minorsky, przekazał mu swoje publikacje z prośbą o dostarczenie ich Kowalskiemu⁸³. Rosjanin informował też o własnych problemach, a raczej o bolączkach angielskich badaczy, z dzisiejszej perspektywy ciekawych, choć trudno powiedzieć, czy dla Kowalskiego zaskakujących lub porównywalnych z doświadczeniami polskimi. Minorsky pisał chociażby o tym, że w Wielkiej Brytanii pojawił się problem z wprowadzeniem do obiegu książek i to już na ostatnim etapie ich fizycznej „produkcji”, wynikający z braku introligatorów. W wydawnictwach wprowadzono system, zgodnie z którym prace się drukowało, a oprawiało się je dopiero później w miarę potrzeb⁸⁴. Z treści korespondencji jasno wynikało, że sytuacja publikacyjna w czasie wojny była znacznie lepsza niż zaraz po jej zakończeniu.

W 1946 r., będąc już na emeryturze, Minorsky przez cały semestr miał wykłady w Oksfordzie i w Londynie. Informował Kowalskiego o czasopismach orientalistycznych wydawanych w Anglii, a konkretnie o „Journal of the Royal Asiatic Society” oraz „Bulletin SOS”, dając ich krótką charakterystykę na wypadek, gdyby polski uczony chciał w nich zamieścić swoje prace. Zdaniem Minorsky’ego pierwsze z nich ukazywało się po wojnie bardzo „nieregularnie i zawiera jedynie krótkie artykuły na różne tematy”⁸⁵. Z kolei drugi tytuł to rocznik i można było do niego posyłać długie artykuły. Ponadto informował o tekstach orientalistycznych innych badaczy, które zostały opublikowane w czasie wojny:

Ogólnie rzecz biorąc, podczas wojny w Anglii ukazało się bardzo niewiele prac orientalistycznych, z wyjątkiem Studiów zoroastryjskich i tekstów Saka (chodzi o teksty khotkańskie) – obu Baileya⁸⁶.

Wymiana listów w pierwszych latach po zakończeniu wojny była także okazją do ustalenia losów innych orientalistów. Minorsky pytał zarówno o polskich badaczy, np. Helenę Wilmann-Grabowską (1870–1957), Władysława Kotwicza (1872–1944), Ananiasza Zajączkowskiego (1903–1970) oraz Jerzego Kuryłowicza (1895–1978), jak i o czeskich, np. Jana Rypkę (1886–1968). Sam też przekazał informacje dotyczące sytuacji wybranych badaczy zachodnioeuropejskich, takich jak np. Julian Morgenstern (1881–1976), Arthur Christensen (1875–1945) czy Paul Pelliot (1878–1945)⁸⁷. Kowalski z kolei dopytywał o losy niemieckiego orientalisty Fritza Krenkowa (1872–1953), z którym korespondował od 1912 r., a który wówczas mieszkał w Anglii. Gdy doszło do przerwy w kontakcie, szukał informacji u innych znajomych badaczy, mogących mieć z nim styczność, próbując ustalić, czy na

82 Czynił tak np. Krackowskij w listach do Kowalskiego, podając, co dokładnie wysłał do niego i co od niego otrzymał.

83 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 17.01.1947 r.

84 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 24.12.1945 r.

85 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 4.07.1946 r.

86 Chodzi o Harolda Waltera Baileya. Zob. J. Sheldon, *Boiley, Harold Walter*, iranicaonline.org/articles/bailey-harold-walter-1 [dostęp 24.06.2025]; APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 4.07.1946 r.

87 Ibidem.

przykład nie zmienił się jego adres. Minorsky okazał się pomocny w tych poszukiwaniach i podał adres, gdyż Niemiec wcześniej również przebywał i pracował w Cambridge. Nie omieszczał jednak wspomnieć polskiemu koledze, że od 1941 r. nie utrzymywał z nim kontaktu, ponieważ w trakcie ich ostatniego spotkania Krenkow miał czelność powinszować mu z okazji sukcesów Adolfa Hitlera na froncie⁸⁸. W kolejnym liście napisał jeszcze Kowalskiemu, że „Krenkowa już nie widać. Na początku wojny był tak pełen entuzjazmu dla Hitlera, że wynik wojny musiał go bardzo boleć”⁸⁹.

W tym samym liście Minorsky spytał Kowalskiego o Bertolda Spulera (1911–1990) – innego niemieckiego orientalistę, z którego nazwiskiem po raz pierwszy zetknął się, czytając jego książkę poświęconą historii Złotej Ordy na Rusi. Z krótkiej adnotacji biograficznej zamieszczonej przez autora dowiedział się, że był on wojskowym tłumaczem z języka polskiego⁹⁰ i francuskiego, a że w pracy przytaczał „mnóstwo polskich dzieł”, Minorsky postanowił dowiedzieć się o autorze czegoś więcej. U Kowalskiego szukał weryfikacji, jakiegoś potwierdzenia wszystkich tych informacji, które autor sam o sobie podał w książce. Natomiast samego Spulera po lekturze jego prac ocenił Minorsky surowo, pisząc do Kowalskiego: „Jest wspaniałym pracownikiem i jego dwie książki⁹¹ są na pewno przydatne, ale nie znajduję w nich żadnych osobistych pomysłów. Kataloguje tylko pliki”⁹².

Oczywiście w listach nie brakło osobistych uwag, próśb czy podziękowań. Minorsky'ego bardzo zainteresowała chociażby praca Tadeusza Lewickiego (1906–1992), o której dowiedział się z listu od Kowalskiego. Jak wynika z treści kolejnych wiadomości, pracę pt. *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografii arabskiego z XII wieku Al-Idrisiego*, wydaną jeszcze w 1945 r. w Krakowie ostatecznie Minorsky otrzymał korespondencyjnie od samego Lewickiego, który w 1946 r. przebywał jeszcze w Anglii. Minorsky był ciekaw nie tylko publikacji, lecz i jej autora, w tych okolicznościach liczył na bezpośrednie spotkanie. Był wręcz przekonany, że korzystając z okazji Lewicki sam przybędzie do Cambridge, by mu wręczyć książkę. Gdy tak się nie stało, nie krył zdziwienia, z dezaprobatą odnosząc się do zachowania polskiego badacza, żaląc się Kowalskiemu w liście: „O Panu Lewickim zupełnie nic nie wiedziałem, ale poczułem lekkie rozczarowanie, gdy dowiedziałem się, że nie przyjedzie bezpośrednio, żeby przekazać nam wieści o Was”⁹³.

W kolejnych listach, na przykład z 1947 r., zawierał swoje obawy co do badań i popularyzacji ich wyników, ale i nadzieje związane z poznanymi naukowcami. Z jednej strony był sceptyczny w odniesieniu do amerykańskich badań naukowych i prowadzących je badaczy. Zasmuciła go chociażby informacja, którą postanowił podzielić się z Kowalskim, że Encyklopedia Britannica została przejęta przez amerykańskiego wydawcę i w związku z tym wydarzeniem – jak można się domyślać ze wzmianki w liście – autor będzie współpracował z nowym zespołem konkurencyjnego wydawnictwa odpowiedzialnego za Encyklopedię Chambers. Początki tej współpracy z nowym wydawcą określił jako „męczące”⁹⁴.

88 Ibidem.

89 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 31.01.1948 r.

90 Denazyfikacja Bertolda Spulera została zakończona jego oficjalnym uniewinnieniem. Zob. W. Ende, B. Fragner, D. Riedel, *Spuler Bertold*, [w:] *Encyclopedia Iranica*, iranicaonline.org/articles/spuler-bertold [dostęp 24.06.2025].

91 Chodzi o: *Idel-Ural: Völker und Staaten zwischen Wolga und Ural*, Berlin 1942 oraz *Die Goldene Horde: Die Mongolen in Rußland, 1223–1502*, Leipzig 1943.

92 APANiPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 17.01.1947 r.

93 Ibidem.

94 Ibidem.

Zmiana ta przeszkadzała mu chociażby dlatego, iż uważał Chambers za przedsięwzięcie o bardziej popularnym charakterze. Być może te wszystkie obawy brały się jednak z całym osobistych uprzedzeń i ocen. Powodem do zaniepokojenia był dla niego fakt, że autorem artykułów poświęconych Persji w tym wydawnictwie wybrano Arthura Uphama Popego (1881–1969). Minorsky nie darzył szacunkiem tego amerykańskiego autora. Ponadto, nie uważał go nawet za naukowca. W liście do Kowalskiego nazwał go amatorem, „który wykorzystuje pracę niemieckich uchodźców. Cała ta historia chwyta za serce!”⁹⁵. Z drugiej zaś strony nadzieją napawała go nowa znajomość. W samych superlatywach pisał na temat znacznie młodszego badacza Clode’a Cahena (1909–1991) – historyka Seldżuków. Przypadł mu do gustu do tego stopnia, że postanowił wraz z nim napisać wspólną pracę na temat tekstu, który Minorsky odnalazł 18 lat wcześniej, a Francuz odkrył niedawno i zależało mu na tym, by połączyć wysiłki. Współpraca ta powiodła się, gdyż ostatecznie publikacja w 1949 r. ujrzała światło dzienne⁹⁶.

Z biegiem lat można zaobserwować zmianę nastawienia między uczestniczącymi w tej wymianie korespondencji badaczami – od nawiązania znajomości z czysto naukowych pobudek, po rosnące zainteresowanie dorobkiem, łącznie się z uznaniem dla poszczególnych publikacji i pracy włożonej w ich przygotowanie, po chęć bliższego poznania – jak wydaje się – nawiązania osobistej relacji. To ostatnie przypadło praktycznie na końcowym etapie znajomości przerwanej śmiercią polskiego uczonego. Minorsky z życzliwością odnosił się do docierających doń relacji, wedle których z inicjatywy Kowalskiego bądź przy jego udziale w Stambule ukazał się dywan Al-Katai. Jak to Rosjanin ujął w pierwszym liście z 1948 r. – Kowalski będąc w Turcji musiał myśleć o nim i – jak zgadywał – to dzięki zabiegom polskiego uczonego doszło do publikacji. Dziękował mu za to, jednak do samego wydawnictwa odniósł się stosunkowo krytycznie, uznając, że oryginał niepotrzebnie osmanizowano i działano „generalnie bez krytycznego myślenia”⁹⁷. Być może w ramach rewanżu, postanowił zorganizować przyjazd Kowalskiego z odczytami do Cambridge. Przy czym od razu poinformował go, że prelekcje raczej nie powinny dotyczyć kwestii tureckich, ponieważ w Anglii stan badań na ten temat „nie jest najlepszy”, a dodatkowo wystąpienia nie cieszyłyby się należnym zainteresowaniem⁹⁸. Nie wiadomo, czy Kowalski rozważał w ogóle tę podróż, czy też zniechęciły go do niej zastrzeżenia Rosjanina. Natomiast wydaje się, że mimo wszystko był zainteresowany powyższą propozycją, jednak najprawdopodobniej przeważały względy zdrowotne. Kowalski, będąc już bardzo chory, w kolejnym liście czuł się wręcz w obowiązku poinformować Minorsky’ego o swoim stanie zdrowia. To o tyle istotne, że wobec innych adresatów prowadzonej przez wiele lat korespondencji nie zdecydował się tego uczynić⁹⁹. Musiała to być jednak informacja dość lakoniczna, której Minorsky nie odczytał właściwie, ponieważ w ostatnim liście postanowił podjąć temat własnego stanu zdrowia (czy to z czystej kurtuazji, czy też próbując skłonić Kowalskiego do zmiany zdania). Odwoływał się więc do swojego wieku i faktu, że jest przecież co najmniej 10 lat starszy. Choć działania wojenne go nie dotknęły w takim

95 Ibidem.

96 V. Minorsky, C. Cahen, *Le recueil Transcaucasien en de Mas’ud b. Nimdar (12e siecle)*, „Journal Asiatique” 1949, t. 237, nr 1, s. 286–336.

97 APANIPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky’ego z 31.01.1948 r.

98 Ibidem.

99 Zob. np. korespondencja z Kraczkowskim.

samym stopniu jak Polaka, to bardzo przeżywał wszystkie docierające do niego wówczas wieści¹⁰⁰.

W ostatnim liście wspominał też o mającym się odbyć w dniach 23–31 lipca 1948 r. w Paryżu XXI Międzynarodowym Kongresie Orientalistów. Ciekaw był, czy niemieccy badacze będą mogli wziąć w nim udział, a jeśli tak, to na jakich zasadach. Jak wynika ze sprawozdań ostatecznie w kongresie nie uczestniczyli uczeni z Niemiec i ZSRR. Zdaniem autora jednego z nich – Ramchandry Dandekara (1909–2001), brak tych pierwszych:

był silnie odczuwany przez większość obecnych delegatów. Uważano, że względy polityczne, jakkolwiek istotne dla niektórych, nie powinny przeszkodzić niemieckim uczonym w uczestnictwie w tym spotkaniu uczonych badaczy¹⁰¹.

W tym samym ostatnim liście Minorsky prosi również Kowalskiego, by następny pisał po polsku. Wydaje się, że mogłoby to być dla obu uczonych interesujące doświadczenie w wieloletniej przecież korespondencji i to u jej schyłku. Urwała ją bowiem 5 maja 1948 r. śmierć Kowalskiego.

Podsumowanie

Listy pozostawione przez badaczy, przechowywane w zasobach archiwalnych, pomimo że nie należą do dorobku naukowego autorów, a są raczej – w zależności od charakteru – osobistymi pamiątkami przeszłości bądź mniej lub bardziej oficjalnymi zapisami minionych wydarzeń, pozwalają naświetlić polityczne, społeczne czy społeczno-psychologiczne tło działalności naukowej ich autorów. Oczywiście im obszerniejsze są zbiory korespondencji, tym łatwiej i dokładniej można zbudować sobie obraz osób uczestniczących w jej wymianie. Przedstawiony powyżej materiał wydaje się nader skromny – jak na okres, którego dotyczy, jednak przynosi szereg interesujących informacji oraz pozwala wejrzeć w przeszłość oczami Minorsky'ego.

Przede wszystkim poznajemy charakterystyki arabistycznych, iranistycznych i turkologicznych badań prowadzonych w Rosji i Europie w tamtym okresie. Niekiedy padają opinie dotyczące konkretnych badaczy i ich dorobku (czy to w odpowiedzi na zainteresowanie Kowalskiego, czy też z własnej inicjatywy Minorsky'ego). Dodatkowo z listów można odczytać poglądy i uwagi – zarówno czysto badawcze, jak i społeczno-polityczne Minorsky'ego. Zaletą prywatnej korespondencji jest więc dotarcie do szerszego tła, którego próżno szukać w samej spuściźnie naukowej. Ostatecznie uzyskujemy dosyć wyraźnie zarysowany obraz samego uczonego – jego pozycji w środowisku, ale i osobistych przekonań, a nawet nastrojów aktualnych w wybranych momentach drogi zawodowej i prywatnej.

Listy te są też doskonałą okazją do przywołania okoliczności, w jakich przyszło funkcjonować Minorsky'emu. Część z nich ma wymiar uniwersalny – chociażby troska o zapewnienie bytu sobie i swojej rodzinie w emigracyjnej rzeczywistości, gdzie dotychczas-

100 APANIPAU, K III 4, j. 170, list V. Minorsky'ego z 12.04.1948 r.

101 R.N. Dandekar, *The Twenty-First International Congress of Orientalists, Paris 23rd to 31st of July 1948*, „Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute” 1948, t. 29, nr 1/4, s. vii.

we plany kariery zawodowego dyplomaty musiały ustąpić pod naporem wielkich zmian historycznych. Gdzie rola naukowca czy wykładowcy – wcześniej traktowana jako coś dodatkowego – stała się podstawą utrzymania, choć w początkowym okresie nie mógł liczyć na wynagrodzenie z tego tytułu. Mimo to (a może właśnie w obliczu tych okoliczności) światło dzienne ujrzało 265 jego prac, w tym cztery książki. Wszystkie te wzmianki i uwagi w korespondencji pokazują więc, jak mogły potoczyć się losy badacza zmuszonego do emigracji. Przypadek Minorsky'ego nie jest oczywiście wyjątkowy, bo ani on nie był pierwszy, ani ostatni. Przecież byli i będą naukowcy, których zarówno wielkie, jak i te mniejsze wydarzenia historyczne będą stawiać w takiej właśnie sytuacji. Dodatkowo z treści listów można dowiedzieć się szeregu mniej lub bardziej istotnych informacji, które same w sobie są ciekawe, a próżno ich szukać (lub dostęp do nich nie wydaje się oczywisty) w samej spuściźnie naukowej czy materiałach historycznych. Dotyczą drobnych szczegółów funkcjonowania w roli badacza i wykładowcy w tamtych latach, w konkretnych miejscach i realiach – oceny kongresów, biurokratyczno-organizacyjnych warunków wydawania książek i czasopism sprzyjających prowadzaniu działalności naukowej. Wszystko to wydaje się interesujące, nawet jeśli ograniczyć się jedynie do zestawienia tych przekazów z analogicznymi współczesnymi realiami, z którymi spotykają się dziś badacze.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności [APANiPAU], Kowalski Tadeusz, K III 4, j. 161, 170, 171(2).

Sankt-Peterburgskij Filial Rossijskoj Akademii Nauk (Filia Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu) [SPbFRAN]:

- Kračkovskij Ignatij Ūlianovič (1883–1951), vostokoved, arabist, akademik, f. 1026, o. 3, d. 450;
- Minorskij Vladimir Fedorowič. Tegeran, Pariż, London. Pisma k V.V. Bartoldu, f. 68, o. 2, d. 160;
- Minorskij Vladimir Fedorowič. (Minorsky Vladimir), iranist, arabist, prof. Kembridżskiego universiteta. Pisma ego k N.V. Pigulevskoj, f. 1036, o. 3, d. 303.

Źródła drukowane

Bibliography of the Publications of Professor V. Minorsky, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 1952, t. 14, nr 3, s. 669–681.

Kowalski T., *Ze studiów nad formą poezji ludów tureckich*, Kraków 1921 (Prace Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 5).

Kowalski T., *Materiały językowe w dialekcie Ainallu z południowej Persji*, [w:] *Sprawozdania PAU* 1937, t. 42, s. 158–161.

Ḥudūd al-‘Ālam ‘The Regions of the World’ a Persian Geography 372 a.h. – 982 a.d., tłum. i oprac. V. Minorsky, London 1937.

Minorskij V.F., *Nacional’nye stihotvorenâ Ėmin-beâ w svâzi s novym napravleniem osmanskoj poezii*, t. 2, Moskva 1903.

- Minorsky V., *A Manual Of Safavid Administration*, „Journal of the Royal Central Asian Society” 1944, nr 1, s. 93–97.
- Minorsky V., *L'epopee Persane et la Litterature Populaire Russe*, [w:] *Hazar-sala-yi Firdausi*, Tehran, 1944, s. 48–57.
- Minorsky V., *Notes sur la secte des Ahle-Haqq*, „Revue du Monde Musulman” 1920, t. 40, s. 20–97, 2021, t. 45, s. 205–302.
- Minorsky V., *Roman And Byzantine Campaigns In Atropatene*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1944, t. 11, nr 2, s. 243–265.
- Minorsky V., *Sharaf Al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*, Londyn 1942.
- Minorsky V., *The Guran*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1943, t. 11, nr 1, s. 75–103.
- Minorsky V., *The Middle East in Western Politics in the 13th, 15th, centuries*, „Journal of the Royal Central Asian Society” 1940, t. 27, s. 427–461.
- Minorsky V., *The Poetry of Shah Isma'il*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1942, t. 10, nr 4, s. 1006a–1053a.
- Minorsky V., *The Turkish Dialect of the Khalaj*, „Bulletin of the School of Oriental Studies” 1940, t. 10, nr 2, s. 417–437.
- Minorsky V., Cahen C., *Le recueil Transcaucasien en de Mas'ud b. Nimdar (12e siecle)*, „Journal Asiatique” 1949, t. 237, nr 1, s. 286–336.
- Minorsky V., Shipley H.S., *Ob'ezd okkupirovannyh Turciej persidskih okrugov v 1911 godu*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 1–131.
- Minorsky V., Shipley H.S., *Svedeniâ o naselenii nekotoryh pograničnyh okrugov*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 433–480.
- Minorsky V., Shipley H.S., *Turecko-persidskaâ granica*, „Materiali” 1915, t. 2, s. 319–432.
- Minorsky V., Shipley H.S., *Turecko-persidskoe razgraničenie*, „Izvestiâ Imperatorskogo Geografičeskogo Obšestva” 1916, t. 52, s. 351–392.
- Tadhkirat al-Mulûk. A Manual of Safavid Administration (circa. 1137/1725). Persian Text in Facsimile (b.m. or. 9496)*, tłum. i oprac. M. Minorsky, Cambridge 1942.

Literatura przedmiotu

- Aleškovskij I.A., Bočarova Z.S., *Rewolucji 1917 goda kak pričina ishoda i formirovaniâ zarubežnoj Rossii*, „Vestnik Moskovskogo universiteta, Seria 27, Globalistika i geopolitika” 2017, nr 1, s. 8–23.
- Boyle J.A., *Vladimir Minorsky (1877–1966)*, „Journal of Asian History” 1967, t. 1, nr 1, s. 86–89.
- Čikalova I.R., *Iranistika w rosyjskiej imperii (XIX–načalo XX veka): naučnye školy i ih predstaviteli*, [w:] *Turkmančajskij mirnyj dogovor: k 190-letiju sobytiâ: sbornik naučnyh statej*, red. N.N. Mezga, Gomel' 2018, s. 25–48.
- Dandekar R.N., *The Twenty-First International Congress of Orientalists, Paris 23rd to 31st of July 1948*, „Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute” 1948, t. 29, nr 1/4, s. 1–26.
- Devonshire R.L., *The Eighteenth International Congress of Orientalists (Leyden, 1931) and Some Papers Which Were Read There*, „The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland” 1932, nr 1, s. 111–113.
- Doerfer G., *Turkic Languages of Iran*, [w:] *The Turkic Languages*, red. L. Johanson, E.A. Csato, London, New York 2022, s. 273–282, DOI 10.4324/9781003243809-19.

- Dziekan M.M., *Badania arabistyczne profesora Tadeusza Kowalskiego (1889–1948)*, „Przegląd Orientalistyczny” 1996, nr 2, s. 67–72.
- Dziurzyńska E., *Podróże naukowe Tadeusza Kowalskiego w świetle materiałów archiwalnych*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 29–53.
- Dziurzyńska E., *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, [w:] *Korespondencja Tadeusza Kowalskiego z Janem Rypką i Bedřichem Hroznym*, red. E. Dziurzyńska, M. Ďurčanský, Kraków 2007, s. 7–14.
- Filipowska S., *Radiowy reportaż z podróży profesora Tadeusza Kowalskiego do Turcji w 1927 roku*, „Perspektywy Kultury” 2021, nr 35, s. 153–166, DOI 10.35765/pk.2021.3504.10.
- Foreword, Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 1952, t. 14, nr 3 [bez paginacji].
- Gamzabekova S.G., *Vydaûšijsâ vostokoved, istorik i lingvist V.F. Minorskij*, [w:] *Istoriâ vostokovedeniâ: tradicii i sovremennost’*, red. I. Minâžetdinov, M. Pahomova, Moskva 2015, s. 156–162.
- Gerschevitch I., *Professor Vladimir Minorsky*, „Journal of the Royal Asiatic Society” 2011, t. 99, nr 2, s. 53–57.
- Hassel J.E., *Russian Refugees in France and the United States between the World Wars*, „Transactions of the American Philosophical Society” 1991, t. 81, nr 7, s. i–vii, 1–96.
- Hübner P., *Tadeusza Kowalskiego koncepcja organizacji nauki polskiej po drugiej wojnie światowej*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 19–28.
- Kamińska-Chełminiak K., *Cenzura w Polsce 1944–1960. Organizacja, kadry, metody pracy*, Warszawa 2019.
- Kończak I., *Listy akademika Aleksandra Nikołajewicza Samojłowicza do profesora Tadeusza Kowalskiego*, „Studia Orientalne” 2022, nr 1, s. 125–142, DOI 10.15804/so2022108.
- Kończak I., *Letters of Alexander Samoylovich to Tadeusz Kowalski as a Source of Information on Research Activities of the Soviet Turkologist in the Mid-1920s*, „Rocznik Orientalistyczny” 2022, nr 75, s. 20–30.
- Kończak I., *Dwudziestoletnia przyjaźń na odległość. Listy profesora Tadeusza Kowalskiego do akademika Ignacego Kraczkowskiego*, [w:] *Wschód muzułmański w ujęciu interdyscyplinarnym. Ludzie – teksty – historia*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, Białystok 2017, s. 85–101.
- Kończak I., *Russian Diplomat Vasily Nikitin and Polish Oriental Studies. Nikitin’s Letters to Professor Tadeusz Kowalski*, „Rocznik Orientalistyczny” 2022, nr 75, s. 14–28, DOI 10.24425/ro.2022.143572.
- Kowska-Lewicka A., *Tadeusz Kowalski w oczach córki*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 67–78.
- Kowska-Lewicka A., *Wspomnienie o moim Ojcu Tadeuszu Kowalskim*, [w:] *Ibrahim Ibn Jakub i Tadeusz Kowalski w sześćdziesiąt rocznicę edycji*, red. A. Zaborski, Kraków 2008, s. 19–24.
- Kowalski K., *Tadeusz Kowalski – oczami syna*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 63–66.
- Nemeth M., *Listy Sergiusza Rudkowskiego do Profesora Tadeusza Kowalskiego*, „Almanach Karaimski” 2020, nr 9, s. 59–113, DOI 10.33229/ak.2020.9.2.

- Ryder C.H.D., *The Demarcation of the Turco-Persian Boundary in 1913–1914*, „The Geographical Journal” 1925, t. 66, nr 3, s. 227–237.
- Safonova N.G., V.F. Minorskij (1877–1966) i ego wkład w kurdovedenie, „Pis'mennye pamiatniki Vostoka” 2008, t. 8, nr 1, s. 223–228.
- Stachowski M., *Tadeusz Kowalski a sprawa jego niedoszedłego wyjazdu na Uniwersytet Stambulski*, „LingVaria” 2010, nr 1 (9), s. 149–168.
- Sulimowicz A., *Wpływ Tadeusza Kowalskiego na rozwój życia kulturalnego i społecznego w Łucku i Haliczu*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 55–62.
- Ter-Oganov N.K., *From the Epistolary Legacy of V.F. Minorsky: his Three Letters to the Military Orientalist K.N. Smirnov*, „Bylye Gody” 2021, t. 16, nr 3, s. 1346–1361, DOI 10.13187/bg.2021.3.1346.
- Tyszkiewicz J., *Turkolodzy polscy w czasie II wojny światowej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2018, t. 63, nr 4, s. 71–92, DOI 10.4467/0023589xkhnt.18.027.9518.
- Tyszkiewicz J., Emiroglu O., *Z historii polskiej orientalistyki w połowie XX w. List Seraii Szapszala pisany po turecku do Tadeusza Kowalskiego*, „Przegląd Orientalistyczny” 2009, nr 1–2, s. 9–16.
- Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*, red. T. Majda, Warszawa 2013.
- Valeev R.M., Vasilûk O.D., Valeeva R.Z., Martynov D.E., Hajrutdinov D.R., *Neopublikovanye pis'ma A.E. Krymskogo i V.F. Minorskogo*, „Arhivarius” 2018, s. 14–22.
- Vasilûk O.D., *Kolekciâ listiv ta foto z ĭranu V.F. Minors'kogo u fondah ĭnstitutu rukopisu Nacional'noi biblioteki Ukraïni imeni V.ĭ. Vernads'kogo*, „Rukopisna ta kniżkova spadšina Ukraïni” 2021, nr 27, s. 341–357.
- Zaborski A., *Tadeusz Kowalski – pierwszy i ostatni nowoczesny orientalista polski*, [w:] *Tadeusz Kowalski 1889–1948*, red. W. Bieńkowski, Kraków 1999, s. 9–18.
- Zaborski A., *Tadeusz Kowalski (1889–1948)*, [w:] *Złota księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 409–417.
- Zaborski A., *Koncepcja i praktyka orientalistyki profesora Tadeusza Kowalskiego. Filologie orientalne dawniej i dziś*, [w:] *Orientalia Commemorativa*, red. L. Sudyka, Kraków 2011, s. 15–26.
- Zajączkowski A., *Tadeusz Kowalski i jego prace orientalistyczne*, [w:] *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, red. J. Reychman, Warszawa 1957, s. 31–41.
- Zajączkowski W., *Bibliografia Tadeusza Kowalskiego*, „Rocznik Orientalistyczny” 1953, nr 17, s. xvii–xxxv.

Strony internetowe

- Bosworth C.E., *Minorsky, Vladimir Fed'orovich*, iranicaonline.org/articles/minorsky-vladimir [dostęp 2.06.2025].
- Ende W., Fagner B., Riedel D., *Spuler Bertold*, [w:] *Encyclopedia Iranica*, iranicaonline.org/articles/spuler-bertold [dostęp 24.06.2025].
- Sheldon J., *Boiley, Harold Walter*, iranicaonline.org/articles/bailey-harold-walter-1 [dostęp 24.06.2025].

dr hab. **Izabela Kończak**, prof. UŁ – profesorka na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. W badaniach naukowych koncentruje się na historii arabistyki radzieckiej oraz jej związków z polską orientalistyką.

e-mail: izabela.konczak@uni.lodz.pl

Data zgłoszenia artykułu: 4 lipca 2025

Data przyjęcia do druku: 31 stycznia 2026